

NATURAL GEOGRAPHICAL FEATURES OF YANGIYOL DISTRICT

Almardanov Azamat

Master's student

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: alamrdanovazamat19@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: Yangiyol district, climate, soil, agriculture, vegetation, hydrophyte, forest, plain, channels, water bodies, internal waters, land resources.

Abstract: This article provides information about the natural resources, climate, land resources, energy, agriculture, canals, water bodies, internal waters, soil and flora of Yangiyol district.

Received: 25.12.22

Accepted: 27.12.22

Published: 29.12.22

YANGIYO'L TUMANINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATI VA YER RESURSLARI

Almardanov Azamat

Magistratura talabasi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: alamrdanovazamat19@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Yangiyo'l tumani, iqlimi, yer resurslari, energiya, qishloq xo'jaligi, kanallar, tuprog'i, o'simligi, gidrofit, to'qay, tekislik.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangiyo'l tumani tabiiy resurslari, iqlimi, yer resurslari, energiya, qishloq xo'jaligi, kanallar, suv obyektlari, ichki suvlari, tuprog' va o'simlik dunyosi haqidagi ma'lumotlar berib o'tilgan.

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ И ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ ЯНГИЕЛЬСКОГО РАЙОНА

Алмарданов Азамат

студент магистратуры

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Ташкент, Узбекистан

E-mail: alamrdanovazamat19@gmail.com

Harorat tumanning barcha qismida bir xillikni tashkil etmasdan balki hududga qarab o'zgarib boradi. Bunda haroratning hir xilda tarqalishiga asosiy sabab, yer yuzasining nimalar bilan qoplanganligi, (suvlik, o'simlik, bino va inshootlar) va boshqalar bilan toplanganligi iqlimga ta'sir ko'rsatadi. Yangiyo'l tumani iqlimi o'ziga xos bo'lib, Chirchiq - Ohangaron okrugining tekislik qismiga to'g'ri kelganligi sababli ham yog'ingarchilik kam. Yog'inlar asosan bahor-qish-kuz oylariga to'g'ri keladi. Yozda esa uning miqdori keskin kamayib 5-10 foizga to'g'ri keladi. Eng sernam fasl bahor fasliga to'g'ri keladi. Tumandan oqib o'tadigan daryo va kanallarga alohida e'tibor qaratilib, ularning nafaqat qirg'oqlari, balki suv sathini ham o'rganilmoqda. Yangiyo'l tuman hududidan Chirchiq daryosi, Kurkuldak, Jo'n, Bo'zsuv, Shimoliy Toshkent kanallari va ulardan suv oluvchi ko'llar, ariqlar oqib o'tadi.

Shundan kelib chiqqan holda, Gulbahor, Bo'zsuv, Nov, Qarsadok, Qovunchi kabi shaharlar, Xalqobod, Navbahor, Niyozboshi, Qo'shyog'och, Shuralisoy, Eski-Qovunchi kabi qishloqlarning o'rganilgan hududlari so'zimiz isboti.

Tuman hududidan oqib o'tadigan daryo va kanallarga alohida e'tibor qaratilib, ularning nafaqat qirg'oqlari, balki suv sathlari imkoniyatlari ham o'rganildi. Masalan, tuman hududidan oqib o'tuvchi daryo va kanallar yuzasining 15-20 foizidan foydalanib, juda zarur bo'lgan toza elektr energiyasini ishlab chiqarish mumkin bo'ladi.

Bu ishlarini amalga oshirishda geoaxborot tizimlari ma'lumotlaridan foydalanish va ularni qishloq xo'jaligi ekinlari bo'yicha oqilona joylashtirish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning prognoz hajmi va sug'oriladigan yerlar hajmini oshirish katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar natijasida Yangiyo'l tumani hududidan oqib o'tuvchi daryolar va kanallar qirg'oqlari va yuzasining GISdan foydalangan holda quyosh elektr stansiyalarini o'rnatish uchun eng qulay hududlari xaritasi tuziladi.

GIS ma'lumotlar bazasini o'rganish natijalari quyidagi tadqiqotlarni o'tkazish imkonini beradi:

- sug'oriladigan yerlar to'g'risidagi ma'lumotlar asosida atrof-muhit va energiya tahlili;
- sug'oriladigan yerlar to'g'risidagi ma'lumotlar asosida atrof-muhit va energiya tahlili;
- uzoq muddatli strategik rejalarni ishlab chiqish;
- zaxira yerlarning hajmi va hosildorligini prognozlash;
- hududda quyosh elektr stansiyalarini o'rnatish uchun minimal xarajatlar bilan qurilishni amalga oshirish;
- yerlarning sho'rlanish jarayonini oldini olish yoki uni bir xil holatda saqlash, bashorat qilish va hokazo.

Bo'zsuv kanali — Chirchiq daryosidan chiqarilgan qadimgi kanal. Bo'zsuv Chirchiqning o'ng sohilidagi qadimgi terassalar bo'ylab shimoli-sharqdan janubi-g'arbga tomon yo'nalib,

Toshkent shahri hududi, Toshkent viloyati, Qibray Zangiota va Yangiyo‘l tumanlari, Toshkent shahri hududi, o‘tib, Chinoz yaqinida Sirdaryoga quyiladi. Uzunligi 159 km. Boshlanishi qismida suv sarfi 310 m³/sek, 10 GESdan quyida 110 m³ (ortiqcha suv Chirchiq daryosiga tashlanadi). Bo‘zsuving o‘zani egribugri, kengligi 10–20 m. Quyi oqimida 30 m gacha chuqur dara hosil qilgan.

Bo‘zsuvdan har ikki tomonga suv sarfi 0,5 m³/s dan 35 m³/s gacha bo‘lgan, irrigatsiya va sanoat uchun mo‘ljallangan katta - kichik 23 kanal chiqarilgan. Eng yiriklari: o‘ng sohil Qorasuv, Salor, Kaykovus, Anhor Iskandar, Yuqori Toshkent, Jo‘n, Kurkuldak, Niyozboshi, Shimoliy Toshkent kanallari, Bo‘rjar kanallari. Salor, Kaykovus, Qorasuv va Anhor Toshkent shahridan o‘tib, shaharni suv bilan ta‘minlaydi.

Bo‘zsuvi va undan chiqarilgan kanallarning umumiy uzunligi 400 km dan oshadi. Bo‘zsuvi bilan Toshkent viloyati Zangiota, Qibray, Yangiyo‘l tumanlari va Qozog‘istonning Chimkent viloyatidagi 140 ming gektar yer suv bilan ta‘minlanadi.

O‘zbekistondagi birinchi GES — Bo‘zsuvi GES shu kanalda qurilib, ishga tushirilgan (1926). Kanalda GESlardan tashqari suv to‘sovchi qurilmalar, nasos stansiyalari, suv oluvchi inshootlar, ostonali sharsharalar va boshqa muhandislik inshootlari qurilgan.

Toshkent viloyati Yangiyo‘l tumanining asosiy yer uchastkalari unumdor, sug‘oriladigan yerlardir. O‘z navbatida bu yerlardan foydalanish samaradorligi respublika bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichdan yuqori. Keyingi yillarda qishloq joylarda, jumladan, Yangiyo‘l tumanida sanoat jadal rivojlanmoqda.

Shu munosabat bilan yer resurslaridan samarali foydalanish, ayniqsa, sug‘oriladigan yerlardan maqsadli foydalanish masalasi dolzarb bo‘lib qoldi. Demak, kelgusida tuman hududidan energetika obyektlari, xususan, quyosh elektr stansiyalarini o‘rnatish uchun yer uchastkalari ajratishda jiddiy muammolar yuzaga keladi.

Tuproq‘i-Yangiyo‘l tumanining asosiy qismida bo‘z, o‘tloqi - allyuvial tuproqlar keng tarqalgan. Ular o‘zlashtirilib madaniy tuproqlarga aylantirilgan. Yangiyo‘l tumanining asosan 300-450 metr baland bo‘lgan joylarida tipik bo‘z tuproqlar tarqalgan, ularning tarkibidagi chirindi miqdori 1- 1,5 foizni tashkil etadi. Shuningdek tuproqlari o‘tloqi - allyuvial suvlari chuqur joylashgan sharoitlarda rivojlangan va avtomorf tuproqlardir. Grunt suvlari yuzga joylashgan yerlarda esa gidromorf tuproqlar rivojlangan. Gidromorf tuproqlarning sernamligi o‘simlik qoplamlarining yaxshi revojlantirishini ta‘minlaydi, o‘simlik qoldiqlarining sekin minerallashuvi (anaerob parchalanish) esa gumus (chirindi) qatlamining qalin bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Bunday tuproqlar o‘tloqi tuproqlar deb ataladi. Gurunt suvlari sathi yana ham yuqori bo‘lganda (yer yuzasidan 1 metr va undan kam) tuproq yuzasida nam ko‘payib, botqoqli tuproqlar hosil bo‘ladi.

O'tloqi, botqoqi va botqoqi-o'tloqi tuproqlar muayyan geomorfologik sharoitlarda va qayirlarida uchraydi.

Qishloq xo'jaligi ekinlarini oqilona joylashtirishda, shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining prognoz qilinadigan hajmini va sug'oriladigan yerlar miqdorini, qirg'oq va yer yuzasining eng qulay hududlarini ko'paytirishda xarita va rejalarni tayyorlashda ma'lumotlar geografik axborot tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. GIS yordamida quyosh elektr stantsiyalarini o'rnatish uchun hududdan oqib o'tadigan daryolar, kanallar bo'yi xaritalari tuzildi.

O'simliklari – shakli, tuzilishi va katta-kichikligi turlicha bo'lgan tirik organizmlar. Deyarli barcha o'simliklar avtotrof bo'lib, yorug'likda fotosintiz reaksiyasi hisobiga organik modda hosil qiladi. Yangiyo'l tumanning o'simlik dunyosi ham xilma xil bo'lib 300-450 mtr balandlikda, asosan, efemer va efemeroid o'simliklar keng tarqalgan- lola, lolaqizg'aldoq, rang, qo'ng'rbosh, bug'doyiq, javdar, oq kavrak kabilar o'sadi. Yangiyo'l tumanidagi ayrim o'simliklar gigrofitlar ya'ni sernam joylarda o'suvchi botqoqlik, zax o'tloqlar va o'rmonlar, qayir o'simliklaridir. Ularning suv iste'molini chegaralaydigan moslamalar yo'q. Aksincha, ularning tuzilishi va morfologiyasi suv ortiqchaligiga moslashgan. Bunday o'simliklar orasida suv o'simliklari – *gidrofitlar* alohida ajratiladi. O'simliklarning iqlimga yer osti va yer usti suvlari rejimiga ta'siri ularning qanchalik zich o'sganligi, miqdori, qanday turlardan iborat ekanligiga juda bog'liq. Ana shuning uchun ham o'simliklardan ularni kesib, o'rib foydalanishga bo'lgan ehtiyojning har qancha oshib borishiga qaramay, suv rejimini, iqlim va tuproqni, hayvonot olamini saqlashdagi ahamiyatiga putur yetkazmaslik kerak. O'simliklardan xo'jalikda foydalanishni rejalashtirganda, daraxtlarning kesilishi, butazorlar va o'tloqlarning haydalishi natijasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan oqibatlar o'rganilishi va hisobga olinishi zarurdir.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki ushbu maqolada Yangiyo'l tumani iqlimi unga ta'sir etuvchi omillar va antropogen omillar ham yoritilib o'tilgan. Iqlim deyarli o'zgarmasligiga sabab hududning asosan tekislik va sug'oriladigan maydonlardan iboratligidadir. Iqlimga bog'liq ravishda tuproq va o'simlik qoplami ham shakllangan. Bu shakllanish jarayoniga inson aralashuvi ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki ko'p yillardan beri dehqonchilik qilinib bu tumanda madaniy tuproq va o'simliklar shakllandi. Tabiiy landshaft hisoblangan to'qaylar faqat Bo'zsuv kanali bo'yida saqlanib qolgan xolos. Tumanning boshqa hududlarida antropogen landshaft hukmron.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси I-XII. –Т.;2006
2. И.А.Хасанов, П.Н.Фуломов Ўзбекистон табиий географияси Тошкент 2006
3. P. G'ulomov, K. Gadoyev, S. Berdiyeva Geografik tushuncha va terminlarning izohli lug'ati -Toshkent 2019

4. O'.Q.Abdunazarov,M.T.Mirakmalov,R.A.Ibragimova,A.A. Ibragimova Umumiy tabiiy geografiya Toshkent-2018
5. Sh.S. Zokirov, X.R. Toshov Landshaftshunoslik. -T.: "Turon zamin ziyo", 2016
6. П. Баратов Ўзбекистон табиий географияси. –Т., Ўқитувчи, 1996.
7. Sh. S. Zokirov. "Antropogen va amaliy landshaftshunoslik" – Toshkent. "Universitet", 1998 – 68b
8. Ш.С.Зокиров. Кичик худудлар табиий географияси. - Тошкент. "Университет", 1999. – 120 б
9. <https://en.wikipedia.org>
10. www.ziyonet.uz